

ДОПОМОГА ПРОКУРОРА-КРИМІНАЛІСТА СЛІДЧИМ З ПИТАНЬ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ

У сприянні використання спеціальних знань слідчими органів прокуратури в процесі розслідування й розкриття злочинів важливе місце належить прокурорам-криміналістам, які перебувають у штатах обласних прокуратур.

Прокурори-криміналісти свою роботу здійснюють у тісному контакті і взаємодії з прокурорами відділів нагляду за розслідуванням кримінальних справ слідчими органів прокуратури, керівництвом судово-експертних установ всіх систем, що діють в Україні, іншими правоохоронними органами, які займаються розслідуванням і розкриттям злочинів, науково-дослідними установами, вищими юридичними навчальними закладами.

Діяльність прокурорів-криміналістів у системі органів прокуратури України направлена на забезпечення активного і цілеспрямованого застосування техніко-криміналістичних засобів, впровадження наукових методів, до яких, зокрема, відноситься і використання спеціальних знань, які базуються на досягненнях науки, і передового досвіду розслідування, розкриття та попередження злочинів, виконання в повному обсязі слідчим апаратом вимог закону про всебічне, повне і об'єктивне проведення досудового слідства.

В обов'язки прокурорів-криміналістів згідно з «Положенням про прокурорів-криміналістів» [1], зокрема щодо використання спеціальних знань слідчими прокуратури в процесі розслідування і розкриття ними злочинів, входить:

- надання допомоги прокурорсько-слідчим працівникам в організації досудового слідства, в тому числі у залученні спеціалістів для участі у проведенні складних слідчих дій, підготовці матеріалів і призначенні судових експертиз;
- впровадження у слідчу практику наукових методів розслідування злочинів — одним з напрямків якого є використання сучасних нових наукових методів і можливостей судових експертиз;
- підвищення кваліфікації прокурорсько-слідчих кадрів;
- організація взаємодії з керівництвом і судовими експертами судово-експертних установ всіх систем, які діють в Україні, а інколи і за кордоном;
- вивчення слідчої практики, розробка заходів щодо її удосконалення, узагальнення можливостей, зокрема, судової експертизи у процесі розслідування кримінальних справ, впровадження на цій основі позитивного досвіду, підтверджених практикою рекомендацій щодо методики і тактики досудового слідства;
- контроль за своєчасним призначенням судових експертиз слідчими органів прокуратури та використанням ними допомоги спеціалістів при проведенні складних слідчих дій.

Ще на етапі планування до виїзду на місце події з метою його огляду слідчий повинен вникнути у суть огляду місця події в залежності від отриманої інфор-

мації щодо виду скоєного злочину, який він буде розслідувати і спланувати так його проведення, щоб можливо було провести якісно пошук, знаходження, виявлення, попереднє дослідження, фіксацію і вилучення речових доказів. Прокурори-криміналісти, як правило, надають допомогу найчастіше слідчим прокуратури при розслідуванні таких тяжких злочинів як вбивства і згвалтування, які знаходяться в їх компетенції. Якщо слідчі не спланували і таким чином не забезпечили участь в огляді місця події необхідних спеціалістів, прокурор-криміналіст повинен поповнити цей недостаток шляхом залучення спеціалістів з необхідних галузей знань. Після проведення огляду місця події, наприклад, по факту виявлення трупа, однією з наступних і невідкладних слідчих дій повинна бути слідча дія направлена на призначення судово-медичної експертизи трупа, в процесі проведення якої буде можливість встановити причину смерті, час настання смерті, а також ряд інших фактичних даних, які сприятимуть формуванню слідчих версій, плануванню подальших слідчих дій та оперативно-розшукових заходів і успішному їх проведенню.

Таким чином, прокурор-криміналіст на початковому етапі розслідування злочинів, в залежності від їх виду, може запропонувати слідчому коло спеціалістів тих галузей знань, які необхідно залучити для проведення огляду місця події, а після його проведення оперативно вирішити питання щодо призначення необхідних видів судових експертиз, збору необхідних об'єктів для їх проведення і формулювання перед судовим експертом визначених питань.

Прокурори-криміналісти повинні надавати безпосередню допомогу слідчим при підготовці об'єктів і призначенні судових експертиз. Ця діяльність повинна здійснюватися у двох напрямках:

- озброєння слідчих всіма необхідними знаннями для правильного призначення судових експертиз;
- надання консультацій і безпосередньої допомоги з конкретних кримінальних справ.

Обидва ці напрямки взаємно доповнюють один одного.

Одним з основних питань, якому повинна приділятися особлива увага, є усвідомлення слідчим сучасних можливостей судової експертизи. Ці можливості постійно зростають за рахунок розширення завдань, які можуть бути вирішені судово-експертним шляхом, а також за рахунок появи нових об'єктів, які можуть піддаватися судово-експертному дослідженню. На сучасному етапі, наприклад, судово-медична молекулярно-генетична експертиза, судова мистецтвознавча експертиза, судові експертизи з метою охорони прав на інтелектуальну власність — відносно нові судові експертизи; раніше об'єкти, які досліджуються даними судовими експертизами використовувались при розслідуванні злочинів дуже рідко із-за відсутності науково обґрунтованих методик.

Маючи на увазі, що можливості судової експертизи постійно зростають, прокурори-криміналісти повинні бути завжди в курсі новацій, що з'являються в судовій експертизі, і систематично інформувати про її сучасні можливості слідчих. Судово-експертні установи, як правило, повідомляють про свої нові досягнення і можливості слідчим органам в методичних листах, пам'ятках та

інших виданнях. Прокурори-криміналісти, враховуючи великий об'єм літератури, адресованої слідчим, і велику їх завантаженість, повинні знайомитися з усіма матеріалами, які стосуються судової експертизи, і доводити до відома слідчих найбільш цінні.

Прокурори-криміналісти прагнуть до того, щоб слідчі творчо ставились до пропонуванних в літературі переліків питань, які формулюються перед судовим експертом. На практиці нерідко спостерігаються випадки, коли слідчі при призначенні судової експертизи механічно переносять в постанову про призначення судової експертизи всі питання, які містяться у відповідному методичному виданні і торкаються даного об'єкта. В результаті нерідко судового експерта завантажують вирішенням питань, які не мають суттєвого значення для справи, що розслідується; в той же час деякі питання, які можна і необхідно було вирішити, можуть бути пропущені. Слідчі повинні знати ті питання, які можуть бути вирішені судовою експертизою, але прокурори-криміналісти, в свою чергу, повинні навчити їх аналізувати відповідну слідчу ситуацію, вияснити, які питання могли б допомогти встановити важливі для слідства обставини і за допомогою яких судових експертиз вони можуть бути вирішені.

Правильному формулюванню переліку питань, які в кожному конкретному випадку повинні бути поставлені перед судовим експертом, прокурори-криміналісти навчають слідчих в процесі навчально-методичних заходів, а також при наданні їм допомоги в розслідуванні конкретних кримінальних справ.

Особливу увагу при навчанні слідчих прокурори-криміналісти повинні приділяти питанням підготовки об'єктів для судово-експертного дослідження і порівняльних зразків. Слідчому необхідно знати, в якому об'ємі і в якому вигляді даний речовий доказ повинний бути наданий судовому експерту. В методичній літературі, як правило, зазначаються основні вимоги: мінімальна кількість об'єкта, його відповідна підготовка, упаковка.

Велике значення для якісного проведення судової експертизи має правильна підготовка зразків для порівняльного дослідження. Такі зразки надаються у всіх випадках, коли перед судовим експертом ставляться ідентифікаційні завдання.

Питання відбору зразків дуже важливе, так як від їх стану і повноти залежать результати судово-експертного дослідження. Зразки необхідно відбирати так, щоб вони максимально повно відображали ознаки об'єкта. Якщо це зразки речовини (грунту, фарби тощо), то вони повинні відображати основний склад цієї речовини, виключати можливість випадкового попадання до неї яких-небудь компонентів. Таке «представництво» ознак перед усім забезпечується необхідною кількістю зразків, локалізацією місця відбору проб, правильністю їх отримання і зберігання.

Велику допомогу слідчому прокурор-криміналіст може надати при виборі судово-експертної установи, якій можна доручити проведення відповідної судової експертизи. У відповідності до встановленого порядку кожна судово-експертна установа України як в системі Міністерства юстиції, так і в системі Міністерства внутрішніх справ та Міністерства охорони здоров'я України має

відповідну зону обслуговування. Тому при виборі судово-експертної установи необхідно виходити перед усім із цього принципу.

В прокурора-криміналіста повинні бути в кабінетах криміналістики списки всіх судово-експертних установ України, їх поштові адреси і телефони з зазначенням всіх видів судових експертиз, які в них проводяться, щоб слідчі в разі потреби могли отримати з цього питання докладну інформацію.

Ефективність судової експертизи в значній мірі залежить від своєчасності її призначення. В одних випадках судова експертиза повинна призначатися на початковому етапі розслідування, зразу ж після виявлення об'єкта судово-експертного дослідження (наприклад, судово-медична експертиза трупа; судово-медична експертиза крові тощо), в інших випадках вона призначається пізніше, після отримання додаткових даних. Вибір часу призначення судової експертизи залежить і від конкретних обставин кримінальної справи, що розслідується. Слідчий повинен пам'ятати правило, якщо йому необхідна інформація діагностичного характеру, то судову експертизу можна призначити зразу за наявності об'єкта за яким судовий експерт може надати відповіді діагностичного характеру (наприклад, про час настання смерті при наявності трупа; про групову належність крові за плямами, виявленими на одязі підозрюваного тощо). Якщо ж слідчому необхідно отримати відповідь ідентифікаційного характеру, то для цього необхідно надати судовому експерту мінімум два об'єкти: ідентифіцируємий (тотожність якого необхідно встановити) і ідентифікуючий (які сприяють вирішенню завдань тотожності — об'єкти, які перевіряються або шукаються).

Можливості деяких судово-експертних досліджень обмежені невеликими термінами, так як через деякий визначений термін вони стають малоефективними або взагалі не можуть бути проведені. Наприклад, виявлення і судово-експертне дослідження слідів пальців рук на пористих предметах-носіях (газетний папір тощо) найбільш ефективні в мінімально короткі терміни після їх утворення. Тому прокурори-криміналісти повинні роз'яснити слідчим загальні принципи вибору термінів призначення судової експертизи і їх залежність від специфіки кримінальної справи, що розслідується.

Значну складність для слідчих становлять в окремих випадках вирішення питань про призначення комплексних судових експертиз, визначення кола судових експертів, які можуть провести такі судові експертизи. Прокурор-криміналіст повинен надати допомогу слідчим з цього питання шляхом проведення консультацій. Знаючи специфіку передбаченого комплексного судово-експертного дослідження, він вибирає в першу чергу ті судово-експертні установи, в яких є судові експерти, які компетентні провести судово-експертне дослідження в повному об'ємі. Якщо ж таких судово-експертних установ немає, то необхідно підібрати такі із наявних, яким буде зручно разом проводити комплексне судово-експертне дослідження і які забезпечать високий рівень судової експертизи. Необхідно пам'ятати, що в даному випадку постанова про призначення комплексної судової експертизи повинна направлятися одночасно в кожену судово-експертну установу, які залучені для проведення судово-експертного дослідження [2].

У зв'язку з тим, що одним з обов'язків прокурорів-криміналістів є обов'язок впровадження у слідчу практику наукових методів розслідування і підвищення кваліфікації прокурорсько-слідчих кадрів, необхідно розглянути, як цей обов'язок прокурорами-криміналістами виконується на практиці відносно впровадження у слідчу практику нових наукових методів розслідування, наприклад, розроблених судовою експертизою.

Слідчі органів прокуратури проводять розслідування складних кримінальних справ, до яких, зокрема, відносяться такі тяжкі злочини проти особи як вбивства і зґвалтування. Як правило, ці злочини часто скоюються без свідків і тому вони віднесені до категорії так званих неочевидних злочинів, в процесі розслідування яких нерідко відчувається недостатність доказів. Тому не мало-важне значення в успішному розслідуванні цих злочинів належить, наприклад, встановленню особистості потерпілого при вбивстві, що в кінцевому результаті може бути ключем до встановлення особи злочинця. При зґвалтуванні також нерідко потерпіла не може надати ніякої інформації про особу, яка її зґвалтувала. У таких випадках на допомогу слідчому можуть прийти досягнення сучасної судової медицини, які за допомогою судово-медичної молекулярно-генетичної експертизи можуть ідентифікувати особу за слідами біологічного характеру, що відносяться до організму людини і які при скоєнні зазначених злочинів можуть бути знайдені чи виявлені на місці скоєння злочину, на тілі трупа чи на тілі особи (внутрі її статевих органів) яка була зґвалтована або на її одязі. З цими досягненнями в галузі судової медицини, прокурори-криміналісти ознайомлюють прокурорсько-слідчих працівників на спеціальних заняттях з підвищення кваліфікації, на які у якості доповідачів залучаються судово-медичні експерти, що проводять судово-медичні молекулярно-генетичні експертизи.

Такі основні положення щодо допомоги прокурорів-криміналістів слідчим з питань використання спеціальних знань як у формі допомоги спеціалістів, так і у формі призначення судової експертизи в процесі розслідування і розкриття злочинів.

В статті аналізуються питання щодо допомоги прокурора-криміналіста слідчим при вирішенні питань з використання спеціальних знань в процесі розслідування і розкриття злочинів. В сучасній юридичній літературі питанням, що досліджуються не приділено належної уваги. Ознайомлення студентів юридичних навчальних закладів і працівників правоохоронних органів буде сприяти підвищенню їх знань з криміналістики.

Література

1. Положення про прокурорів-криміналістів: Затв. Генеральним прокурором України 5 грудня 1998 р. — К., 1998. — С. 2.
2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз: Затв. наказом Міністра юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 і зареєстрована у Міністерстві юстиції України 3 листопада 1998 р. за № 705/3145 // Судові експертизи в Україні: Зб. нормативних актів. — К., 2002. — С. 29–39.